

Бутнік-Сіверський О.Б.

завідувач економіко-правового відділу
НДІ інтелектуальної власності Національної
академії правових наук України, доктор
економічних наук, професор, член-
кореспондент АТН України;
завідувач кафедри економіки, обліку та
фінансів ІПДО НУХТ

**РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СЕРЕДОВИЩА
НАУКОВОЇ ТА ВИРОБНИЧОЇ ТВОРЧОСТІ**

Узагальнено погляди науковців з позиції проблем гальмування інноваційного розвитку, наукового підходу до розвитку інноваційної діяльності та її складових в Україні з урахуванням сучасного економічного середовища.

З методологічної точки зору використання інтелектуальної власності в господарській діяльності на умовах її комерціалізації є *інноваційне підприємництво*. Цьому процесу передують *інноваційна діяльність*, яка спрямована на накопичення *інтелектуального потенціалу*, який згодом повинен під впливом інноваційного підприємництва поєднатися з господарською діяльністю і в процесі комерціалізації інноваційного продукту отримати додаткову вартість (прибуток).

Наведений економічний механізм свідчить про актуалізацію інноваційної діяльності, як середовища сприяння наукової та виробничої творчості. Приділяючи увагу розвитку інноваційної діяльності як на макро-, мезо-, так і на мікрорівнях, створюються сприятливі умови інтелектуальної творчості. Одночасно, зростання інноваційної діяльності (активності) характеризується накопиченням інтелектуального потенціалу, частка якого згодом трансформується в інтелектуальний капітал за діалектичним законом «кількість перетворюється в якість». Бажання активізувати інноваційну діяльність в Україні, примушує вчених і спеціалістів в цьому напрямку розвитку економіки шукати дієві стимули і шляхи реалізації інноваційних процесів з урахуванням адекватної інноваційної політики. Узагальнимо в цьому спектрі діяльності погляди окремих науковців.

Зазначимо, що реалізація *політики розвитку інноваційної діяльності* є суттєвою на шляху переходу економіки України на модель інвестиційно-інноваційного зростання. Нажаль сьогодні розвиток інноваційної діяльності в Україні зіткнувся з фінансовою кризою та слабкою результативністю інноваційних процесів.

В Україні, як зазначає А. Чухно [1], фінансова криза набула особливо гострого характеру. Так, наприклад, будівельний бум був пов'язаний з тим, що за 2007-2009 рр. іпотечне кредитування зростало темпами, які майже втричі перевищували темпи зростання кредитування економіки. Якщо у 2005 р. обсяг додаткових кредитних вкладень дорівнював половині доходів державного бюджету країни, то у 2007 році він перевищив його доходи, а у 2008 році річний приріст кредитування був більшим ніж сумарні доходи бюджетів усіх рівнів.

Негативно позначилось і те, що пріоритетним об'єктом кредитування стало не виробництво, а (станом на початок червня 2009 року) сфера торгівлі та ремонту

(154 млрд. грн., тобто 21,6% загального обсягу), споживче кредитування (21,4%) і особливо кредитування операцій з нерухомістю – 170,7 млрд. грн., що перевищувало обсяги кредитування промисловості, будівництва, транспорту і зв'язку, разом узятих [2, с. 8].

Спад виробництва зумовив зменшення обсягів доданої і додаткової вартості, що, у свою чергу, скоротило надходження коштів до бюджету у вигляді податків, що збільшило дефіцит бюджету. Якщо його допустима норма дорівнює 3%, то у 2009 році, відповідно до закону про бюджет на цей рік, дефіцит передбачався у 7,5%, тобто 31 млрд. грн. До офіційно допустимого у 2009 р. дефіциту в сумі 31 млрд. грн. слід додати ще 44 млрд. грн., які направлялися на рекапіталізацію банків. Отже в сумі виходить 75 млрд. грн., що значно обтяжує бюджет і його виконання [1, с. 14-15].

Складне становище сталося і в банківській системі України, яка потрапила у повну залежність від зовнішнього кредитування і показала нездатність ефективно господарювати

Іноземний капітал у банківському секторі став основним фактором швидкого зростання зовнішнього боргу України: його обсяг з 30,6 млрд. дол. на початку 2005 р. збільшився до 102,4 млрд. дол. восени 2008 р., тобто у 3,2 рази. Невиправдане нарощування загального зовнішнього боргу поставило країну під загрозу корпоративного дефолту. Рятуючись від нього банки, НБУ різко збільшив їх рефінансування. За 2008 р. воно сягнуло 170 млрд. грн., тобто 3/4 суми доходів державного бюджету [2, с. 13].

Все це та інше призвело до гальмування інноваційних процесів в Україні. Аналіз організацій, що виконують наукові та науково-технічні роботи, свідчить про зростання їх кількості за період з 1991 р. по 1995 р. (на 109 (8,11%)) і про зменшення з 1995 р. по 2007 р. (на 49 (3,37%)).

У 2008 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалось 1397 підприємств, або 13,0% обстежених промислових підприємств (проти 1472 і 14,2% у 2007 р.) у розрізі видів економічної діяльності найбільша частка, як і раніше, належить переробній промисловості, а саме підприємствам з виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення (34% обстежених промислових підприємств даної галузі), машинобудування (21%), хімічної та нафтохімічної промисловості (20%), а також металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (14%) [3, с. 150].

Узагальнюючи цей процес П. Бутейко та В. Гусев [4] виділили і такі складові, як ототожнення двох видів діяльності - інноваційної та науково-технічної. Значне ототожнення інноваційної та науково-технічної сфер, зауважують автори, багато в чому пов'язані з тим, що в Україні все ще подовжує домінувати *інженерний підхід* до процесів розвитку, в основі якого лежить уявлення про те, що «наука може все» (якщо її належним чином фінансувати). Вчені зауважують, - сьогодні загальноновизнано, що рівень і довгострокові перспективи економічного і соціального розвитку тієї чи іншої країни, визначаються наявністю людського капіталу й ефективністю його відтворення, а також якістю існуючої інноваційної системи. Що ж стосується науки і техніки, то вони в глобальному світі дедалі більше інтернаціоналізуються й дедалі менше залежать від країн і територій, мігруючи через кордони з потоками інформації, промислового обладнання, об'єктів інтелектуальної власності тощо [4, с. 31].

Зазначені вище науковці небезпідставно зазначають, що *основними суб'єктами інноваційної діяльності є підприємці* – не вчені та інженери, що створюють нове знання, не посередники, що сприяють комерціалізації таких знань, не державні інституції, що визначають правила гри на ринку і фінансують деякі початкові етапи інноваційного циклу. Підприємець, стверджують науковці, – єдиний суб'єкт, хто усвідомлено працює у сфері комерціалізації «ідей і образів», прагнучи матеріалізувати їх і продати. Якщо все закінчилося вдало та продажі відбулися – інновація здійснилася, а підприємець одержав плату за ризик (підприємницьку премію). Якщо ж підприємницькій проект зазнав невдачі (новий продукт не купується) – інновації немає, хоча нововведення існує, тобто суспільство одержало нововведення, але крок розвитку при цьому не відбувся, отже нововведення залишилося незатребуваним [4, с. 33-34].

Абсолютуючи підприємця як рушійну силу інноваційної діяльності, зазначені вчені розглядають лише *бізнесову частину* цієї діяльності (інноваційне підприємництво) відсторонюючи від нього творців (активних та пасивних) зазначаючи, що «усі інші актори на інноваційній сцені, за великим рахунком, є «ресурсами» підприємців» [4, с. 33]. І далі – наука, державні органи, правові, фінансові, торговельні інститути тощо – це своєрідна «сфера обслуговування» підприємця і середовище його існування. І якщо підприємця немає або він не активний, усі названі інститути самостійно інноваційну економіку не сформуєть. Висновок єдиний: ми не маємо скільки-небудь працездатної системи комерціалізації знань, системи, основними суб'єктами якої є, знову ж таки, підприємці. Отже, зазначають зазначені вчені, цілком очевидно, що побудувати дійову систему комерціалізації можна, коли є *критична кількість таких підприємців*, які здатні сформувати запит на таку систему, і необхідні умови для його задоволення. І лише тоді можна очікувати на розвиток дієздатної інноваційної інфраструктури і на появу осмисленого інноваційного законодавства [4, с. 34].

Таке уявлення, зазначених вчених, суперечить економічній логіці господарської і інноваційної діяльності, які один одного доповнюють та інтегруються в інноваційному процесі, створюючи під їх впливом виробництво нового покоління. Воно також суперечить процесу поєднання в господарській та інноваційній діяльності людських ресурсів та інтелектуальних активів, які трансформуючись стають інтелектуальним капіталом і разом з основним і змінним капіталом утворюють інноваційну продукцію в процесі виробництва. Тобто це той етап, де підприємець реалізує свої бізнес-інтереси враховуючи попередній (накопичений) і новий результат наукової і виробничої творчості (винахідництво, раціоналізація тощо).

При цьому зазначають науковці О. Степанов, Н. Гончарова та Г. Антрощук інноваційний бізнес – це насамперед нерозривний зв'язок усіх складових інноваційного циклу на комерційних засадах. Приклади посиленої уваги останнім часом з боку олігархів і політиків до науки показують, що в науку прийшли суб'єкти, наділені не стільки дослідницьким інстинктом, скільки непомірним «хапальним» рефлексом, який не знайшов гідного застосування в інших сферах діяльності [5, с. 53-54].

З позиції А. Сидорова та Г. Анісімова, перетворення, що відбуваються в інноваційній сфері, свідчать про відсутність чіткої організації та збалансованості процесу науково-технічного розвитку; про наявність в Україні процесу, який є зворотним процесу інтеграції інноваційних знань і розробок. Назвемо такий процес

розпорошенням знань у широкому сенсі слова. При цьому розпорошування не є тотожним *поширенню*, оскільки має негативні для України наслідки. Розпорошення знань, зауважують ці вчені, відбувається нелегальними каналами, найчастіше з порушенням законодавства. При цьому «розпорошуюча» сторона може і не бути власником прав на інтелектуальну власність, а лише володіти необхідною інформацією про неї. Отже, вона отримує чисту вигоду (з урахуванням затрат тільки на пошук інформації). Для приймаючої сторони отримання авторських прав нелегальним способом є дешевшим, ніж їх офіційне придбання і реєстрація [6, с. 21].

Як бачимо, застереження науковців свідчать про проблеми, з якими неможливо не погодитись при організації і здійсненні інноваційної діяльності. Кожна складова цього процесу потребує прискіпливого вивчення, з урахуванням особливостей реальних дій підприємців-новаторів і інноваційного підприємництва.

Зазначимо, інноваційне підприємництво та підприємець є різні за станом і економічною сутністю категорії, хоча пов'язані з інноваційним бізнесом. Інноваційне підприємництво – це особливий новаторський процес створення нового, процес господарювання на інноваційній основі. Підприємець-новатор – це особа яка здатна брати на себе ризик щодо здійснення нового інноваційного проекту, а також прийняття на себе фінансової відповідальності досягнення інвестиційного результату. Підприємець залишається суттєвою особою в економічному, інноваційно-інвестиційному процесі. Його бажання не у відстороненні від кінцевого результату інноваційної діяльності, а навпаки – є передумовою створення середовища для наукової і виробничої творчості, так як саме тут здійснюється постійний пошук нових можливостей, нововведень, інновацій.

Не зупиняючись на дискусійних питаннях слід визначитись, що потрібно для покращення інноваційної діяльності в Україні, як середовища наукової і виробничої творчості.

Перш за все, вважає А. Чухно, слід визначити шляхи і методи подолання кризи, посилення економічної ролі держави [7]. Сучасна економіка, навіть України, яка перебуває на індустріальній стадії, зауважує А. Чухно, може успішно розвиватись за умови широкого використання нематеріальних активів, тобто інтелектуального капіталу та інтелектуальної власності. Досвід ЄС показує, що нематеріальні і активи становлять 50-68% вартості майна підприємств. Проте у нас ні інтелектуальна власність, ні інтелектуальний капітал не враховуються, вони не знаходять вираження ні в затратах підприємств, тобто в собівартості продукції, ні у вартості підприємств [7, с.7]. Це свідчить про відсутність капіталізації активів підприємств, що в ринкових умовах призводить до посягань отримати активи за безцінь, здійснити рейдерські атаки, змінити структуру корпоративних відносин тощо.

Суттєвий досвід доводить, зауважує А. Чухно: чи має держава власність, чи не має її, вона здійснює економічне регулювання. Ототожнення двох різних функцій – володіння і регулювання – стало основою позбавлення держави регулюючої функції в умовах, коли ринок формувався і ринковий механізм не діяв, що спричинило в країні хаос, глибоку кризу, яка призвела до руйнування економіки і перетворення України в економічно відсталу країну. І далі, саме держава як найповніше виражає загальнонаціональні інтереси, визначає формат реалізації приватних інтересів, несе відповідальність за вектор економічного і

соціального розвитку. Держава має бути дійовим засобом як перебудови продуктивних сил, науково-технічного вдосконалення виробництва, так і серйозних змін у фінансово-економічній сфері [7, с. 11].

Відповідну позицію зайняли науковці П. Бутенко та В. Гусев, пропонуючи підприємницьку активність вітчизняного бізнесу. Вони окреслили ті напрями діяльності, що на їх думку, є безумовними, стосовно: концептуального забезпечення; правового забезпечення; фінансового забезпечення; інфраструктури; спеціального стимулювання інноваційного бізнесу; адміністративного забезпечення та знаньового забезпечення. [4, с. 37-38]

Підсумовуючи, слід зазначити, що погляди науковців щодо розвитку інноваційної діяльності слід розглядати з позиції створення середовища для наукової та виробничої творчості. Багатовекторність підходів до цієї проблеми, свідчить про намагання з нових позицій розглядати складні питання інноваційного підприємництва та її складових.

Використана література

1. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шлях і методи її подолання. // Економіка України, №1, 2010, с. 4-18.
2. Сивульський М.І. Національні особливості фінансової кризи. //Фінанси України, №7, 2009, с. 3-19.
3. Федулова Л.І., Андрощук Г.О., Хаустов В.К. Інтелектуальна власність в національній інноваційній системі: Науково-аналітична доповідь; НАН України; Інститут економіки та прогнозування. – К., 2010 – 216 с.
4. Бубенко П., Гусев В. Чому гальмуються інноваційні процеси в Україні? // Економіка України, №6. – 2009. – С. 30-38.
5. Степанов О.П., Гончарова Н.П., Андрощук Г.О. Інноваційний бізнес: Кредитно-модульна система. // Навч. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2007 – 420 с.
6. Сидорова А., Анісімова Г. Напрями інноваційного розвитку в промисловості України. // Економіка України, №3, 2009, с. 19-26.
7. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шлях і методи її подолання. // Економіка України, №2, 2010, с. 4-13.

[Надруковано: Актуальные вопросы развития инновационной деятельности. Материалы XV Международной научно-практической конференции. – Симферополь: Минэкономики АРК. – 2010. – С. 23-26]